

MATEMATIKAI ÉS FIZIKAI LAPOK

NEGYVENHARMADIK KÖTET

AZ EÖTVÖS LORÁND
MATEMATIKAI ÉS FIZIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTIK

KÖNIG DÉNES és POGÁNY BÉLA

BUDAPEST, 1936

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
AZ EÖTVÖS LORÁND MATEMATIKAI ÉS FIZIKAI TÁRSULAT

rozta, hogy e kötetet teljesen átdolgozva második kiadásban is megjelenteti. Az akadémiai bizottság ajánlatára 1934-ben szerkesztőkül H. HASSE (Göttingen) és E. HECKE (Hamburg) választottak meg, akik mindketten e választást elfogadták. Az új kiadás előmunkálatai már meglehetősen előrehaladtak és remélhető, hogy a két kötetre tervezett mű néhány éven belül elkészül.

München, 1935 augusztusában.

C. Carathéodory
(ford. König Dénes).

O. Spiess: Basel anno 1760. Nach den Tagebüchern der ungarischen Grafen Joseph und Samuel Teleki.
Verlag E. Birkhäuser, Basel, 1936, VIII + 179 lap.

A bázeli egyetem 1760 április 15-én ünnepelte alapításának 300. évfordulóját. Az ünnepségre vonuló díszmenet élén az egyetem rektora haladt a város fejével. Utána — mint SPIESS könyvében olvassuk — nem az egyetem tanárai és a megjelent főméltóságok következtek, hanem először három magyar egyetemi hallgató: a TELEKI grófi család ott időző ifjú sarjai. A gazdag kereskedő és iparos város, amely már régen elűzte a saját nemességét, mindenképpen kitüntette az egyetemén tanuló erdélyi főnemeseket. A TELEKI grófok közül először JÓZSEF, a későbbi főigazgató és koronaőr, jelent meg Bázelen, utána unokaöccse ÁDÁM és végül mostoha nagybátyja SÁMUEL, a későbbi kancellár, a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár alapítója. A matematika vonzotta őket oda, a BERNOULLI-ak neve. E világhírű család két tagja tanított akkor a bázeli egyetemen: DÁNIEL fizikát és öccse, JÁNOS matematikát. DÁNIEL kövérkés, élénk, többnyire jókedvű emberke, aki szép délutánokon órákig sétál a városban vagy a Rajna hídján többnyire valamelyik TELEKI-vel, vagy tíz évvel fiatalabb öccsével. Az 50 éves JÁNOS is kismövésű; feltűnik hatalmas sasorra. Komolyabb, ridegebb; beszéd közben idegesen rázza fejét, különös szem- és szájmozgások kíséretében.

TELEKI JÓZSEF gróf kilenc hónapon át heti négy órában volt BERNOULLI DÁNIEL magántanítványa. Közel két évi külföldi tanulmányútjáról (Svájce, Hollandia, Franciaország) rendszeres naplót vezetett. Ezeket az igen értékes magyarnyelvű feljegyzéseket a M. Tud. Akadémia kéziratára őrzi. E sorok írója fordította le belőle a svájci olvasót érdeklő részeket németre, az itt ismertetett könyv szerzője SPIESS OTTÓ,¹ a bázeli egyetem

¹ E helyen is köszönetet mondok FEJÉR LIPÓT egyetemi tanár úrnak, aki figyelmemet reá, a BERNOULLI-ak tudós kutatójára, felhívta.

matematikus professzora részére. Könyvének 36—105. oldalain található ez a fordítás, amelyet SPIESS később a bázeli egyetemi könyvtárnak kölcsönzött eredetivel még össze is hasonlított dr. PÉTER FERENC és E. HUNSTIGER-LAMADIN segítségével.

TELEKI SÁMUEL gróf tanulmányai során 17 hónapig tanult matematikát Bázelen. A privát kollégiumokért BERNOULLI JÁNOS-nak 51, DÁNIEL-nek 6 új körmőci aranyat fizetett és azt tartja, hogy «nagyobb haszonnal soha a pénzemet nem költöttem. mint itten az tanulásra nézve». Úti naplóját (1759—1763, Bazel, Utrecht, Leyden, Párizs) BIÁS ISTVÁN rendezte sajtó alá (1908). IMRE SÁNDOR kitünő bevezetést írt hozzá. A SPIESS könyvében közölt német fordítás (116—151) dr. PÉTER FERENC tollbamondása. VERZÁR FRIGYES hazánkfia, aki jelenleg szintén a bázeli egyetem professzora, mindig készséges segítője volt tanártársának munkájában.

TELEKI JÓZSEF gróf naplóiban többször említi egy másik diáriumát, ahová egyes dolgokat részletesebben írt le. SPIESS kérésére állandóan kutatok utána, de eddig minden fáradozásom sikertelen maradt. Más gyanított és keresett naplók sem kerültek elő. A TELEKI-eknek bázeli magyar diákokkal való levelezéséből is hosszas keresés után csak négy kivonatot közölhetett SPIESS könyvének függelékében (155—160). Ezek közül KIS GERGELY levelét a gyömri Teleki-levéltárból másoltam, FOGARASI PÁP JÓZSEF-ét pedig az Országos Levéltár Teleki-tarának Teleki Sámuel-osztályából. Kérésemre kettőt (THORDAI SÁMUEL és RHÉDEY ÁDÁM gróf levelét) KELEMEN LAJOS küldött Kolozsvárról.

SPIESS már első olvasásra megállapította TELEKI JÓZSEF gróf följegyzéseiről, hogy az akkori bázeli egyetemi életnek egyetlen reánk maradt részletes rajza. Szerinte a keresetlen hangú Teleki-naplókat Bazel történelmének jövő kutatói nem hagyhatják figyelmen kívül. SPIESS-nek a naplót ismertető előzetes előadása és cikke olyan nagy érdeklődést keltett, hogy könyvének első 100 példánya azonnal elkelt és még a hollandiai merített papirosú, bőrkötésű példányokra is akadt jelentkező, pedig darabja 40 svájci frank (az egyszerűé 7:50).

Már a könyv külön borítólapjáról két igen érdekes arc tekint ránk: a két TELEKI gróf. A 18. század a matematikát a fölvilágosodás legerősebb fegyverének tartotta: a matematika akkor divatos és népszerű volt, még a szalonok is kíváncsisággal és érdeklődéssel fogadták. A TELEKI grófok komolyságára és derekasságára vall, hogy a divaton messze túlmenő alapossággal és kitartással foglalkoztak vele. SPIESS-nek a naplók elé írt bevezetése (1—35) gondos és részletes tanulmány; az akkori bázeli élet egészen megelevenedik előttünk. Ígen érdekes TELEKI JÓZSEF gróf kiadási naplójának kivonata (107—115). A jegyzetek (161—163) és

a névmutató (164—179) a szerző sokoldalúságát dicsérik. Az ízléses külsejű könyvet 14 szép kép díszíti: a két TELEKI-n és a két BERNOULLI-n kívül, SOCIN, ISELIN, RAMSPECK professzorok és az akkori Bázeli képei.

Ezek a naplók nemcsak bázeli család- és várostörténeti szempontból érdekesek, hanem művelődéstörténeti jelentőségük is. TELEKI JÓZSEF gróf például beszámol BERNOULLI DÁNIEL kísérleti fizikai előadásairól is. A BERNOULLI-ak úttörők ezen a téren: JAKAB (DÁNIEL nagybátyja) és JÁNOS (DÁNIEL apja) tartották az első, kísérletekkel összekötött előadásokat és DÁNIEL fokozott buzgósággal követte őket ezen a téren. A TELEKI-ek matematikai tanulmányainak minemüségéről a naplók sajnos keveset közölnek. Egyhelyütt azonban TELEKI JÓZSEF leírja, hogy Bázelen töltött utolsó napjait BERNOULLI DÁNIEL még arra akarta felhasználni, hogy fogalmat adjon neki az integrálszámításról is, hogy legalább annyira vigye őt, hogy idővel e tárgyban is továbbképezhesse magát. Ismételten felemlíti itt azt a rendkívüli hálát, melyet mestere iránt érez, és hozzáfüzi, hogy BERNOULLI DÁNIEL is örült az ifjú tanítványánál elért eredménynek.

SPIESS természetesen — kevés kivétellel — csak a Svájcra vonatkozó naplórészeket közli és ismerteti. A naplóknak a matematikus és fizikus olvasót érdeklő legfontosabb egyéb helyeit más alkalommal szeretném bemutatni.

Jelitai József.

König Dénes: Theorie der endlichen und unendlichen Graphen (Kombinatorische Topologie der Streckenkomplexe). Leipzig, Akademische Verlagsgesellschaft, 1936; XI + 258 lap.¹

Itt közöljük a szerző magyar fordításában e könyv előszavát.

A gráfelmélet két szempontból tekinthető: először is, mint az egy-méretű komplexusok elmélete, első fejezetét alkotja az általános topológiának; másodsor pedig — ha eltekintünk folytonossági és geometriai tartalmától — mint a *kombinatorika* és az absztrakt *halmazelmélet* egy ága fogható fel. E könyvben e második felfogást kívántuk érvényre juttatni, elsősorban azért, hogy a gráfok elemeinek — a pontoknak és élnek — semmiféle geometriai jelentést nem tulajdonítunk: a pontok (szögpontok) tetszőleges egymástól megkülönböztethető elemek és egy-egy él nem egyéb, mint két végpontjának valamely összefoglalása. Néhány példa és alkalmazás kivételével könyvünk szigorúan ragaszkodik

¹ Az E. ARTIN szerkesztésében megjelenő «Mathematik und ihre Anwendungen in Monographien und Lehrbüchern» c. könyvsorozat 16. kötete.